

محمد مهدیان

احوال، آثار و ادعای میر سید علی مهدانی
به انضمام پنج رساله وی

انستتارافان بوکولسبنا

سرشناسه: اذکائی، پرویز، ۱۳۱۸ -
 عنوان: پیام پدیدآور: میر همدان (احوال و آثار آراء) میر سید علی همدانی (۷۸۶ - ۷۱۴ هـ.ق)
 به اهتمام پنج رساله وی / تالیف پرویز اذکائی
 مشخصات نشر: همدان: انتشارات بنیاد علمی و فرهنگی بوعلی سینا، ۱۳۹۴
 مشخصات ظاهری: ۳۳۲ ص.
 شابک: ۹۴۶۵۸-۳-۵ / ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۶۵۸-۳-۵ / ۲۵۰۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: به مناسبت هفتصدمین سال تولد میر سید علی همدانی.
 یادداشت: همدان: Parviz Azkaei. shah-e Hamedan
 (life, works & opinions) of Mir Sayyed Ali Hamedani
 یادداشت: کتابنامه: ۲۸۱ ص. ۳ - همچنین به صورت زیر نویس.
 موضوع: همدانی، علی بن شهاب الدین، ۷۸۶-۷۱۴ ق. - سرگذشتنامه.
 موضوع: همدانی - علی بن شهاب الدین ۷۸۶-۷۱۴ ق. نقد و تفسیر.
 موضوع: عارفان - ایران - سرگذشتنامه
 رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۴ الف ۸ هـ / BP۲۷۷۹۳
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۸۹۲۴
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۷۷۹۰۳

بنیاد علمی و فرهنگی
بوعلی سینا

انتشارات بنیاد بوعلی سینا

میر همدان (احوال، آثار و آراء میر سید علی همدانی) به اهتمام پنج رساله وی

نویسنده: پرویز اذکائی

ناشر: بنیاد علمی و فرهنگی بوعلی سینا

نظارت و پیگیری: توکل دارائی

طراح جلد: سناز عابدینی

تعداد صفحه و قطع: ۳۳۲ - وزیری

نوبت چاپ: نخست - ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۶۵۸-۳-۵

چاپ و صحافی: پیام رسانه همدان

قیمت: ۲۵۰،۰۰۰ ریال

با تشکر از همکاری نشر ماستان و انتشارات نبی اکرم

این کتاب با حمایت مالی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان همدان به چاپ رسیده است.

همه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به انتشارات بنیاد علمی و فرهنگی بوعلی سینا و محفوظ است.

نشانی: همدان - میدان آرامگاه بوعلی سینا - خیابان پاستور - شماره ۶۰

تلفن: ۰۸۱ - ۳۸۲۶۳۲۵۰ / ۰۸۱ - ۳۸۲۵۲۵۹۹ / نمابر: ۰۸۱ - ۳۸۲۵۲۵۹۹

www.buali.ir

info@buali.ir

امیر کبیر همدان، مروج اسلام

یادداشت ناشر

جناب میرسیدعلی همدانی (ره) که هفتصد سال از تولدش گذشته؛ نام و نماد و راه و راهنمایی آشنا در جغرافیای آسیای میانه، جنوب شرق آسیا، ایران و همدان است. هم نام او در گستره جغرافیایی وسیع بر زبان‌ها جاری است و هم مرده‌ریگ سلوک اثربخش و مجاهدتی که بر جای نهاده، همچنان وحدت‌بخش، زندگی‌آفرین و هدایتگر است. ۷۲ سال عمر پر برکت این عارف جهانگرد که به قول خویش سه بار ارض مسکون را طی کرده بود، نمونه کاملی از زمان‌شناسی، درک شرایط اقلیمی و سیاسی روز و نحوه مواجهه و مرآورده با مخاطبان (کافرستان پیشین و نومسلمانان بعدی) و بسیاری از ویژگی‌های رهبری خردمندانه، فرهمندانه و آگاهی‌بخش است.

این سید جلیل همدانی که به القاب و کنیت‌های "امیر کبیر" و "شاه همدان" در نزد مردمان کلمبیر، پاکستان، تاجیکستان و افغانستان شهره است؛ در تربیت و آموزش دینی چند صد ساله آن خطه، چنان نقش‌آفرین و راهبر بوده است که مزار و یادنام او در برترین مرتبت تقدیس و تکریم قرار داشته و آیین مسلمانی آن دیار بر منهاج عرفانی ایشان پایه‌گذاری شده و تاکنون ادامه یافته است.

مسلمان شدن صدها هزار نفر از کیش هندو بدست سیدهمدانی و اعقاب او و بر جای گذاشتن راه و رسم زندگی و معیشت که در حَرَف و مشاغل باقی‌مانده از آن عصر از جمله قالی‌بافی، شال‌بافی، منبت‌کاری و صحافی و هنرهای دیگر مشهور به "صنعت کشمیری" تجلی یافته است، آن سرزمین را از نظر فرهنگ و آیین و مذهب به "ایران کوچک" ملقب ساخته است.

حال که سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) به مناسبت هفتصدمین سالگرد تولد "میر همدان"، سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ میلادی (۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ خورشیدی) را برای گرامیداشت مقام معنوی و تأثیرات ماندگار آن دانشمند ایرانی به جهانیان اعلام کرده است؛ مقرر شد که در همدان نیز به عنوان زادگاه آن عزیز "همایش بین‌المللی میرسیدعلی همدانی" با مشارکت دستگاه‌های اجرایی، علمی و پژوهشی استان همدان و مراکز فرهنگی کشور برگزار شود.

کتابی که در پیش رو دارید به خامه مورخ شهیر همدانی، استاد پرویز اذکائی تألیف شده است که به همین مناسبت و به سفارش همایش موصوف در انتشارات بنیاد علمی و فرهنگی بوعلی سینا به زیور چاپ آراسته می‌شود.

"میر همدان" که با پنج رساله مرادات حافظ، رساله همدانیه، رساله درویشیه، سفرنامه حج و منهاج العارفین همراه است، کوششی ارجمند در زمینه تاریخ‌نگاری رجالی است که مانند آن تاکنون در زبان فارسی با این دقت و اهمیت علمی، نگارش نشده است.

با سپاس از رنج و تلاش حضرت ایشان، از همه اعضای ستاد برگزاری همایش بین‌المللی میرسیدعلی همدانی (ره)، بویژه جناب دکتر صفی‌الله صفایی، رئیس فرهیخته دانشگاه پیام‌نور استان همدان و دبیر اجرایی همایش و اعضای دبیرخانه که شرایط طبع و نشر این اثر را فراهم نمودند و جناب فاضل عبادی، مدیرکل محترم فرهنگ و ارشاد اسلامی همدان، و همکاران ایشان که حمایت مالی، پیگیری‌های اداری و تسریع در ارایه مجوز را مدیون آنان هستیم؛ خاضعانه سپاسگزاری می‌شود.

با ایمان به ایه شریفه "فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ"، بر این باوریم که اجر همه بزرگوارانی که در تکریم و بزرگداشت این عارف الهی‌الله به هر نحو و امکان کوشیده‌اند؛ در روز داور و شمار، دستگیرشان خواهد شد.

خواندن این کتاب و نگاهی درنگ‌وار به کارنامه حضرت سیدعلی، آدمی را به این نتیجه می‌رساند که انبوه محصول و فرآورده‌های دینی، اخلاقی و زندگی‌ساز که از "میر همدان" برجای مانده است جز با رنگ معونت الهی نه دست‌یافتنی بود و نه اثرگذار و نه اینچنین ماندنی و استوار.

و چه خوش گفته است اقبال لاهوری (ره) در ستایش سیدعلی همدانی که:

خطه را آن شاه دریا آستین	داد علم و صنعت و تهذیب دین
آفرید آن مرد ایران صغیر	با هنرهای فریب و دلپذیر

پایان این یادداشت کوتاه به شعری از **امیر کبیر همدان** مزین می‌شود که نیز بر اسکناس ۱۰ سامانی آراسته به تمثال ایشان در تاجیکستان؛ نقش بسته است.

هر که ما را یاد کرد ایزد مر او را یار باد	هر که ما را خوار کرد از عمر برخوردار باد
هر که اندر راه ما خاری فکند از دشمنی	هر گلی کز باغ وصلش بشکفت بی خار باد
در دو عالم نیست ما را با کسی چون دشمنی	هر که ما را رنجه داده راحتش بسیار باد

توکل دارائی، مدیر اجرایی و بین‌الملل بنیاد بوعلی سینا

پائیز ۱۳۹۴

رسالت بزرگداشت میرسیدعلی همدانی

آفتی نبود بتر از ناشناخت

تو بر یار و، ندانی عشق باخت

(مولوی)

به راستی یکی از نشانه‌های پیشرفت و پویایی فرهنگی، آشنایی با نامداران فرهنگ و اندیشه از گذشته‌های دور، تا به امروز است. از همین‌رو هر کوششی در راه شناخت اندیشمندان نامدار، ارزشمند و راهگشاست. آن‌چه برخی از جوامع اسلامی را از پیشرفت و پویایی باز داشته، ریشه در بیگانگی فرهنگ دارد. به سخن دیگر، گسست فرهنگی ناگزیر به فروپاشی ساختارهای بنیادی جامعه می‌انجامد.

کتاب پیش‌رو، کوششی برای شناخت هرچه بیشتر و بهتر اندیشه‌ها، احوال و آثار اندیشمند اسلام و تشیع "میرسیدعلی همدانی" است. کتاب به قلم دانشمند نامدار، استاد، دکتر پرویز اذکائی (سیپتمان) نوشته شده است. در معرفی استاد اذکائی، تنها این بیت مولانا جلال‌الدین بلخی بسنده است:

«مدح، تعریف است و تخریق حجاب
فرغ است از شرح و تعریف، آفتاب»

کتاب حاضر با نظر و سفارش ستاد اجرایی همایش بین‌المللی میرسیدعلی همدانی، توسط انتشارات بنیاد علمی و فرهنگی بوعلی سینا، هم‌زمان با برگزاری این همایش، به زیور طبع آراسته شده است.

درباره کتاب و جایگاه آن در میان آثاری که تاکنون در شناخت احوال و آثار میرسیدعلی همدانی نوشته شده است؛ تنها می‌توان پژوهشگران دانشور را به خواندن آن فراخواند. همچنین در معرفی کتاب نیز، این بیت مولانا جلال‌الدین بلخی بسنده است:

«آفتاب آمد دلیل آفتاب
گر دلیلت باید، از وی رو متاب»

در پایان پس از حمد بی حدّ آفریدگار هستی، از همه کسانی که ما را در برپایی همایش بین‌المللی میرسیدعلی همدانی یاری کردند؛ به صد بار و بیش سپاس‌گزارم؛ به ویژه حکیم فرزانه حضرت آیت‌الله طه‌محمدی نماینده محترم ولی فقیه و امام جمعه همدان، جناب آقای مهندس نیکبخت استاندار محترم همدان و جناب آقای دکتر علی‌اصغر رستمی ریاست محترم دانشگاه پیام نور کشور.

دکتر صفی‌الله صفایی

رئیس دانشگاه پیام نور استان همدان

و دبیر اجرایی همایش بین‌المللی میرسیدعلی همدانی

www.ketab.ir

● درآمد

(۱). نوشته‌های مستندمان.	۱-۱۹
(۲). نوشته‌های مناسبتی.	۵-۷
(۳). نوشته‌های معاصران.	۸
(*) یادنامه‌ها و همایش‌ها.	۹-۱۲
	۱۳-۱۹

● فصل یکم: زیست‌نامه

(۱). عصر میرسیدعلی	۲۱-۱۱۶
(۲). زایش و زادگاه	۲۳-۲۶
(۳). خاندان و تبار	۲۷-۲۸
(۴). بالش و پرورش	۲۹-۳۴
(۵). استادان طریقت	۳۵-۳۷
(۶). جهانگردی و اسفار	۳۸-۴۵
(۷). معاصران و معاشران	۴۶-۵۸
(الف) ملوک و امراء	۵۹-۸۰
- خان‌ها، جغتایان	۵۹-۶۴
(ب). شیوخ و علماء	۶۲-۶۴
(ج). اصحاب و مریدان	۶۴-۷۰
(۸). مذهب و مسلک	۷۰-۸۰
(الف). تشیع "سید"	۸۱-۸۸
(ب). مسلک "سید"	۸۳-۸۶
(۹). مصائب و ابتلائات	۸۶-۸۸
(۱۰). از همدان تا کشمیر	۸۹-۹۵
(الف). در بدخشان و ختلان	۹۶-۱۰۵
(ب). ملاقات با تیمور لنگ	۹۶-۹۸
(ج). امیرکبیر در کشمیر	۹۹-۱۰۲
	۱۰۲-۱۰۵

(۱۱). وفات و یادبود	۱۰۶-۱۱۱
(۱۲). فرزندان و بستگان	۱۱۲-۱۱۶

● فصل دوم: کارنامه	۱۱۷-۱۸۰
(۱). شمار آثار	۱۱۹-۱۲۳
(۲). فهرست آثار	۱۲۵-۱۷۶
(۳). آثار منسوب.	۱۷۷-۱۸۰

● فصل سوم: منش نامه	۱۸۱-۲۲۹
(۱). صفات و اخلاق	۱۸۳-۱۸۹
(۲). سلوک و ریاضات	۱۹۰-۱۹۳
(۳). سیمای سیاسی سید	۱۹۴-۲۰۲
(۴). فرهنگ ایران گستر	۲۰۳-۲۱۷
(الف). شاه همدان و ایران صغیر	۲۰۴-۲۱۴
(ب). فریاد شاه همدان	۲۱۴-۲۱۷
(۵). سبک ادبی و شعر	۲۱۸-۲۲۰
(۶). سلسله همدانیه	۲۲۱-۲۲۶
(۷). اشعار درباره سیدعلی	۲۲۷-۲۲۹

● فصل چهارم: پنج رساله	۲۳۱-۲۸۶
(۱). رساله همدانیه.	۲۳۳-۲۵۵
(۲). مرادات حافظ	۲۵۶-۲۶۱
(۳). سفرنامه حج	۲۶۳-۲۶۸
(۴). رساله درویشیه	۲۶۹-۲۷۹
(۵). منهاج العارفين	۲۸۱-۲۸۶

● نمایگان	۲۸۷-۳۱۵
(۱). کتابنامه.	۲۸۹-۳۰۰
(۲). نام‌های کسان	۳۰۱-۳۱۰
(۳). نام‌های جای‌ها	۳۱۱-۳۱۵

□ درآمد □

از خاک همدان، بزرگانی برخاسته‌اند- «آب الوند خوردگان» ی- که آوازه ایشان از مرزهای آن شهر باستانی- تختگاه «مادستان» کهن- فراتر رفته، برخی شان اشتهار «فراملی» هم یافته‌اند. تنها از دسته عارفان طی هزار سال گذشته: باباطاهر همدانی، عین‌القضات همدانی، خواجه یوسف همدانی، و میرسیدعلی همدانی؛ این دو تن اخیر از غرب ایران زمین به شرق کوچیدند، و هر دو در خراسان بزرگ (ورارود) بانی دو سلسله بزرگ عتوصی تصوف شدند: سلسله «خواجگانیه»- منسوب به خواجه یوسف، و سلسله «همدانیه» (ذهبیّه)- منسوب به میرسیدعلی، که دامنه این یکی تا بخش بزرگی- از شبه قاره هند (و پاکستان)- افغانستان- ورارود (= ماوراءالنهر) و تاجیکستان گسترش یافت.

دکتر رضا شعبانی (مدیر سابق مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان) از جمله گفته است که انفس شریف و صمیمی و مخلص ساکن در شبه قاره، کمال مهربانی و مودت را به برادران دینی خود نشان دادند؛ و هم از آغاز ارتباط پایبندی جدی خود با «تمدن و فرهنگ ایرانی»، فرزنانگان بلندپایه‌ای را چون: ابوریحان بیرونی، علی‌مجویری، و مسعود سعد سلمان (که این نیز از خاک «همدان» برخاسته بود) در کنار خود پذیرفتند... بعدها، میرسیدعلی همدانی- که به «شاه همدان»، «علی ثانی» و «امیرکبیر» معروف است- از تبار همین گرانمایگان است، که هم عارف کاملی بود، و هم عالم عاملی به حساب می‌آمد. وی در پیدایش فضای روحانی و عرفانی منطقه نقش اساسی ایفا کرد، و با صرف هفتاد و دو سال از عمر گرانمایه خویش، توانست گروه کثیری از ساکنان

صادق‌الوجه را به اسلام هدایت کند، حال و روال زندگی و فعالیت سالم و مفید را بدان‌ها پیاموزد.

«سید و اصحاب او توانستند که همراه با تبلیغ تعالیم عالیّه دینی، انواع جزف و صنایع را به مردم یاد دهند، و با به سر بردن در میان جمع و نشان دادن وزع و پارسایی بی تکلف و صریح، در تغییر آداب و عادات و اخلاقیات پیرامونیان مؤثر واقع شدند. روشن است که میر همدان بشخصه در کلیّه فنون زندگی آن روز، تجربه‌ها اندوخته و دانش‌ها آموخته بود، که همه را با گشاده‌دستی در خدمت سکنه جامون و کشمیر و بلتستان و افغانستان و خراسان و ماوراءالنهر قرار داد و به صورتی مخلصانه کوشید تا تأثیری پایدار بر روال اعاشه مردم عادی بگذارد. کتب و رسائل متعددی که در نشر و نظم از او باقی است، نشانه‌های فراوانی از براعت سزوار تحسین و درایت شایسته آفرین آن مرد عالی مرتبه دارد. مریدان بی‌شمارش هم در خلال قرون، کوشیده‌اند که پیوستگی‌های حقیقی خود را با فرهنگ و بینش برجای مانده از وی حفظ کنند، و راه و رسمش را به علم و عمل متبع شناسند»^۱.

عرفان پژوه شهرما، علیرضا ذکاوتی، هم گفته است که: «میر سید علی به گواهی آثارش، عارفی است اجتماعی و مبلغ اسلام در آسیای میانه (بخش‌هایی از هند و پاکستان و کشمیر و افغانستان و تاجیکستان) و علاوه بر اینها کسی است که فرهنگ و هنر ایران را تا دورترین نقاط دنیای اسلام آن روز به سمت شرق برده، و در واقع ایران را دوباره در شرق بازآفرینی کرده است»^۲.

طابع کتاب «خلاصه المناقب» (در مناقب میر سید علی همدانی)، خانم دکتر سیده اشرف ظفر، چنین اظهار نظر کرده است: «تاریخ زندگانی هفتاد و دو ساله او، موضوعی بس سودمند و دلپذیر می‌باشد، که هم عالم

(۱). همدانی‌نامه (چهل اسرار)، به کوشش دکتر محمد حسین تسبیحی، اسلام‌آباد، ۱۳۷۱ ش. ص ۱۰، ۱۱-۱۲.

(۲). عرفانیات (مجموعه مقالات)، تهران، حقیقت، ۱۳۷۹، ص ۳۴۹.

روحانی و هم عارف ربّانی، خود بین خدای بین، و جهان بین و جهانگرد؛ از سوی دیگر نویسنده، شاعر، و از همه بالاتر یک نابغه ایرانی است، که هر کجا رفت و رخت سفر بست، امامت و قیادت کرد، ارشاد نمود و وعظ گفت، مسجد و خانقاه بنا کرد، که مهمترین فعالیت‌های تبلیغی و تدریسی در آن انجام می‌گرفت؛ و هنرها از قبیل کلاه‌بافی، شال‌بافی، ابریشم‌کاری، سنگتراشی، معماری و خشت‌سازی و چوب‌کاری و جز اینها می‌آموخت. او تقریباً سی و دو خانقاه از ختلان تا بلتستان و کشمیر بنا کرد، که همه آنها مراکز دین و تهذیب و دانش و هنر گردید. همراه با سید هفتصد مرید و احباب به کشمیر وارد شدند، و با مجاهدت و مساعی خویش در این خطّه مینو نظیر تعلیمات اسلام را اشاعه کردند و توسعه دادند. می‌گویند سیصد هزار تن به دست وی اسلام آوردند. کشمیریان او را «خواری کشمیر» و «بانی مسلمانی»، «علی ثانی» نامیده‌اند؛ سید نیز به وسیله همراهانش در کشمیر، هنرهای دلپذیر ایرانی را معرفی کرد، و از جهت هنری و دنیاوی «ایران صغیر» آفرید و نقش دوام خود را ثبت گردانید.^۱

* *

چنان‌که در جای خود (فصل یکم) ضمن تحلیل تاریخی بیاید، میرسید علی اگر در دوره «زمین‌داری» (فتو‌الدیسلم) متکامل سده‌های ۴ و ۵ (پیش از تازش ترکان و مغولان) به دنیا می‌آمد، بما که حکیم و فیلسوفی صاحب مکتب می‌شد. دیگر اینکه او می‌توانست هم در زمان و موطن خود، به عنوان یک امیرزاده / فرزند حکمران شهر، از زندگی با جاه و جلال مرقّه (همچون «علاءالدوله»‌های سابق همدان) برخوردار باشد؛ لیکن با عدول از مواضع طبقاتی و نظریه «مردمی» شدنش، تشابهی با داستان «ابراهیم ادهم» پیدا کرده، یا بدو تشبّه نموده؛ چندان که یک صوفی

(۱). خلاصه المناقب. اسلام‌آباد، ۱۳۷۴ ش، مقدّمه، ص الف. ب.

«انقلابی» برشمار آمده است؛ هنوز رفتنش به خراسان هنگام حکومت «سربداران» در آنجا مسأله‌ای تأمل برانگیز و قابل تحقیق به نظر می‌رسد. نکته دیگر، نسبت جعلی «سیاهپوش» اوست، اگرچه بر اثر نوشته‌های اینجانب دیگر کسی از آن یاد نمی‌کند؛ ولی محض اینکه باز بعضی «سادات» همدان نادانسته بر همان پندارند، پس در اینجا هم تأکید می‌رود که اگر این نسبت در مورد علویان «حسنی» سیاهپوش صحت داشته، چنین نماید که صوفیان «نوربخشیه» (که شاخه‌ای از «همدانیه» میرسیدعلی است) او را به عمد یا سهواً خواجه علی سیاهپوش صفوی اینهمانی کرده‌اند که به کلی جعل و اشتباه است. این راه هم بیفزایم که در این زیستنامه «میرهمدان»، از نقل کرامات و خوارق عادات - که معمولاً در مورد نسبت به عارفان گفته می‌آید - یکسره خودداری شده است؛ خواه در گفتاوردها به حذف چنان اقوالی باشد، یا در اختصار مطالب که از متون به نقل می‌آید.

*

باری، منابع زیست‌نگاری میرسیدعلی به سه دسته تقسیم می‌شود:

- (۱). نوشته‌های متقدمان (مریدان، ملازمان یا همروزگاران).
- (۲). نوشته‌های متأخران (تذکره‌نویسان و نویسندگان مده‌های ۹ تا ۱۴).
- (۳). نوشته‌های معاصران (زیست‌نگاران و نویسندگان همروزگار ما).

البته نوشته‌های معاصران مبتنی بر همان دو دسته منابع پیشین، به اضافه اطلاعات تاریخی - جغرافی، رجالی - مقامات، و استدراکات عرفان‌پژوهی است.

□ یادنامه‌ها و همایش‌ها، که در فرجامین بهر این «درآمد» افزوده می‌شود، گزارش برگزاری یادبودها یا سالگردهای سیدعلی (شاه همدان) و مجموعه خطابات و مقالات (یادنامه‌ها) درباره او طی نیم قرن اخیر است.

(*) در سنت تذکره‌نویسی (انفرادی) صوفیانه، این نوشته‌ها «مقامات» (ظواهر تا سده ۹، همچون «مقامات» شیخ ابی سعید، یا «مقامات» ژنده‌پیل، و جزاینها) و «مناقب» نام گرفته‌اند.

(۱). نوشته‌های متقدمان:

از نوشته‌های هم‌روزگاران «سیدعلی»، دوزیست‌نامه ویژه، و البته صوفیانه - که توسط دو تن از مریدانش برای وی نوشته آمده - در دست است:

الف). خلاصه المناقب، تألیف: نورالدین جعفر بدخشی (۷۴۰- ۷۹۷ هـ. ق.) زادگاهش روستاق بازار غرب بدخشان^۱ که به تصریح خودش از سال ۷۷۳ هـ/ ۱۳۷۱ م در قریه علیشاه از قُرای ناحیه ختلان، در سلک مریدان «سید» درآمده، نزد مرشد خود بسیار تقرب یافته، اکمل خلفا و در رأس شاگردان شاه همدان بوده است. وی این زندگی‌نامه را یک سال پس از درگذشت «سید» (محرم - صفر سال ۷۸۷) در خانقاه اعظم «ختلان»، اندر مناقب و اوصاف وی تألیف نموده است.

از این کتاب، حدود ده نسخه خطی وجود دارد: (۱). کتابخانه برلین / ش ۶ (۸)، (۲). کتابخانه بادلیان / ش ۱۲۶۴ (فیلم ۳۱۴۵ دانشگاه تهران)، ۳. کتابخانه تاشکند / ش ۲۳۹۱ (۲۴/۲۳۱۲) - مورخ ۹۹۱ (فیلم ۳۳۰۹ دانشگاه تهران)، ۴. کتابخانه دانشگاه پنجاب لاهور (فیلم ۳۰۵۷ دانشگاه تهران)، ۵. کتابخانه «رضا» رامپور / ش ۸۶۶ (فیلم ۳۲۶۰ دانشگاه تهران)، ۶. کتابخانه مجلس شورای تهران / مورخ ۹۱۷، ۷. کتابخانه استانبول، ۸. کتابخانه بارات بلتستان، ۹. کتابخانه گنج بخش پاکستان، ...^۱

«خلاصه المناقب» بدخشی، با تصحیح و تحشیه خانم دکتر سیده اشرف ظفر (بخاری) که رساله دکتری اش بوده، توسط «مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان» طبع و نشر یافته است (اسلام آباد ۱۳۷۴ ش / ۱۹۹۵). موضوع و مطالب کتاب علاوه بر شرح احوال میرسیدعلی همدانی، شامل مسائل عارفانه مستند به آیات قرآنی و احادیث نبوی است. همچنین، از آثار متصوفان پیشین مانند: «منازل السائرین» خواجه

(۱). رش: فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (دانش پژوه)، ج ۲، ص ۸۴، ۱۱۹، ۱۱۰. / Storey, I. 2, p. 946. / Brockelmann, II, 311 / فهرست نسخه‌های خطی فارسی (منزوی)، ج ۲، ص ۱۱۳۹: ادکائی / ۴: خلاصه، مقدمه (اشرف ظفر)، ص بیج - که

عبدالله انصاری، «احیاء علوم» غزالی، «عوارف» سهروردی، «رسالة» قشیری، «فصوص الحکم» و «الفتوحات» ابن العربی، «فوائح الجمال» نجم الدین کبری؛ از اشعار ناصر خسرو، عطار، خواجو، سعدی، مولوی، و دیگران؛ و هم از نوشته های خود سید علی، مانند: مشارب الاذواق، حلّ الفصوص، رساله واردات، رساله مناجات، ذخیره الملوک، و جزاینها گفتاورده نموده است. این کتاب کمابیش اوضاع و احوال اجتماعی در قرن هشتم هجری را نیز بازتاب می کند، از جمله اینکه حکمرانان به متصوفان اعتقاد و نظر احترام داشته اند؛ هرچند گاهی هم در پی آزار ایشان برآمده اند، اما مقام روحانی و وقار معنوی آنها مانع سختگیری بیشتر می شده است. رساله ها یا کتاب هایی که بعدها در موضوع تصوف و عرفان نوشته آمده، بعضاً از مطالب این اثر به ویژه در باب «ایمان و ولایت» بهره یافته اند؛ ولی مهم تر از همه آن که حافظ کربلائی در کتاب «روضات الجنان» خود، شرح احوال میر سید علی را از «خلاصة المناقب» به دقت استیعاب کرده است.

ب). «مستورات» یا منقبة الجواهر نوشته: جعفر بدخشی (بدخشانی) از پیروان سید عبدالله برزش آبادی طوسی (م ۸۷۲ هـ ق) و مریدش سید محمد نوربخش (م ۸۶۹ هـ ق) در منقبت و کرامات میر سید علی همدانی، که مطالب بسیاری از «خلاصة المناقب» جعفر بدخشی اقتباس کرده، چیزهای تازه ای هم به روایت از اصحاب و مریدان سید علی افزوده است. نسخه های خطی «مستورات»، یکی در کتابخانه دیوان هند (= ایندیا آفیس) لندن / شماره ۲۴۸۶ (فیلم شماره ۳۲۶۶) کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران؛ دومی در کتابخانه ملی ایران (ش ۲/۲۲۴) - فیلم شماره ۱۸۹۱) کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، و ...^۱

باید گفت که شادروان استاد دانش پژوه و دکتر شمس الدین احمد، یاد کرده اند که کتاب «مستورات» همراه با «خلاصة المناقب» هر دو در مطبع نولکشور هند چاپ شده است؛ ولی دکتر محمد ریاض گوید:

(۱). مروج ... (اذکائی)، ص ۵. / خلاصه ... مقدمه (اشرف ظفر)، ص ب، لج.

اینجانب با وجود مساعی زیاد اطلاعی در این مورد به دست نیاورد، تنها می‌داند که آقای محمد رمضان ضیاء را ناسرگودایی (دانشجوی پاکستانی) با تصحیح رساله «مستورات» (در سال ۱۳۵۴ ش) از دانشگاه تهران به اخذ درجه دکتری نائل شده است.^۱

www.ketab.ir

(۱). فهرست فیلم‌ها، ۲، ص ۴۸ / ریاض، ۲۶ و ۲۷ ح.